

10–11. századi sírleletek Zamárdiból¹

KÖLTŐ LÁSZLÓ¹ és VARGA MÁTÉ²

¹ koltolaszlo48@gmail.com

² Rippl-Rónai Múzeum, H-7400 Kaposvár, Fő u. 10., e-mail: vargamate12@gmail.com

KÖLTŐ, L. & VARGA, M.: *10th–11th centuries grave finds from Zamárdi*.

Abstract: Mediaeval (Early Árpád-dynasty period) finds were found at several places in Zamárdi. There were often contradictory information on these in the technical literature and in the repositories. In this paper we try to clarify, where these graves / cemeteries could be located.

Keywords: cemeteries, early Arpadian age settlements, topography

Bevezetés

Zamárdi a Balaton déli partján, annak keleti részén a Tihanyi-félszigettel szemben helyezkedik el. Területén nagyon sok – több mint 70 – régészeti lelőhelyet ismerünk, amelyek közül méltán leghíresebb a Zamárdi-Réti földeken található avar temető (1. ábra 1.),² és a hozzá tartozó, Kútvolgyi-dűlőben lévő kohótelep.³ Azonban az avarok uralma után sem vált teljesen lakatlanná ez a vidék – vagy nagyon gyorsan benépesült –, ezt bizonyítják a település területén található 10–11. századi temetkezések is. Ezen tanulmányunkban ezeket a közöletlen leletek adjuk közre, ezzel is hozzájárulva a megye 10–11. századi sírleleteinek feldolgozásához.⁴

Zamárdi-Réti földek⁵ és Zamárdi-Csapási-dűlő⁶

1975. november 4-én értesítették a kaposvári múzeumot, hogy Zamárdi határában mélyszántás közben csontok kerültek elő. A következő napon Bárdos Edith régész felkereste a Réti földek nevű határrészt, ahol 1 méter mélységben forgatták meg a földet szőlőtelepítéshez. *„A dombtetőn, ahol valóban egy koramagyar temetőt bolygattak meg, már egy hete abba hagyták a szántási munkálatokat, s egy 15–20 méter széles sávot kihagyva, a lejtőn dolgoztak tovább a gépek. A gépkezelő közlése, s a helyszíni szemle szerint is ezen a területen már nem jöttek elő leletek.”* – írta Bárdos. A munkálatokat a múzeum további intézkedéséig

a temető területén nem folytatták.⁷ További múzeumi leletmentésről ekkor nem tudunk.

A település déli részén, a balatonendrédi úttól nyugatra, az avar temető nyugati szélétől délnyugatra 500 méterre, a korábbi tsz szőlők helyén 1989-ben sírok kerültek elő. 4 méteres mélységben vízvezetékét fektettek – Zamárdi és Széplak között –, amikor sírokat bolygattak meg. A közeli avar temető feltárója, Bárdos Edith végezte el a leletmentést 1989. április 26-án, aki szerint a temető 5–6 észak-déli irányú sírsorból állhat, amiből mindössze kettő Ny–K-i irányú, koporsó nélküli sír volt feltárható állapotban (2. ábra). A két sír közül csak a 2. sírban volt lelet, kettő darab bronz gyűrű. Bárdos a leleteket a 11. századra keltezte, és szerinte a temetkezések az Árpád-kori Zamárdi 11–12. századi soros temetőjével azonosíthatóak.⁸

Bár az 1975. évi útijelentés leírása nem teljesen pontos, feltételezzük, hogy már akkor is az 1989-ben is megbolygatott temetőt szántották szét.

1. sír (2. ábra 1.)⁹

t.: DNY–ÉK, sm.: 85 cm, sh.: 210 cm, ssz.: 70–60 cm

Lekerekített sarkú, téglalap alakú sírgödörben hátton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, bal kar a test mellett, koponya a bal oldalra billenve. Hiányzik a jobb kar, jobb láb, valamint a medencecsontok jelentős része, amiket feltehetőleg a munkagép roncsolt. Melléklete nem volt.

2. sír (2. ábra 2.)

t.: DNY–ÉK, sm.: 90 cm, sh.: 200 cm, ssz.: 72 cm

Lekerekített sarkú, téglalap alakú sírgödörben hátton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, karok enyhén a medencére hajtva, csak a jobb alsó lábszár hiányzik, amit feltehetőleg a munkagép roncsolt.

Mellékletek:

1. Bronz, öntött, kerek, D keresztmetszetű nyitott gyűrű a jobb kézen, á: 2,2 cm, v: 1,8–2 mm (ltsz: 2013.14.1.). I. tábla 15.

2. Bronz, öntött, kerek, D keresztmetszetű zárt gyűrű. Mindkét külső oldalán végigfutó rovátkolt díszítés

1 A tanulmány létrejöttét a NKFIH/OTKA pályázata támogatta. Az angol nyelvű fordításokért hálás köszönet T. Biró Katalinnak. A térkép, a tárgyfotók és a képes tábla Balla Krisztián munkája, a tárgyakat Horváth Péter restaurálta, munkájukat ezúton is köszönjük.

2 Bárdos–Garam 2009–2014; Garam 2018.

3 Gömöri 2000, 215; Gallina 2011, 179–198.

4 A megye 10–11. századi sírleleteinek rövid kutatástörténetéhez lásd: Hegyi–Varga 2015.

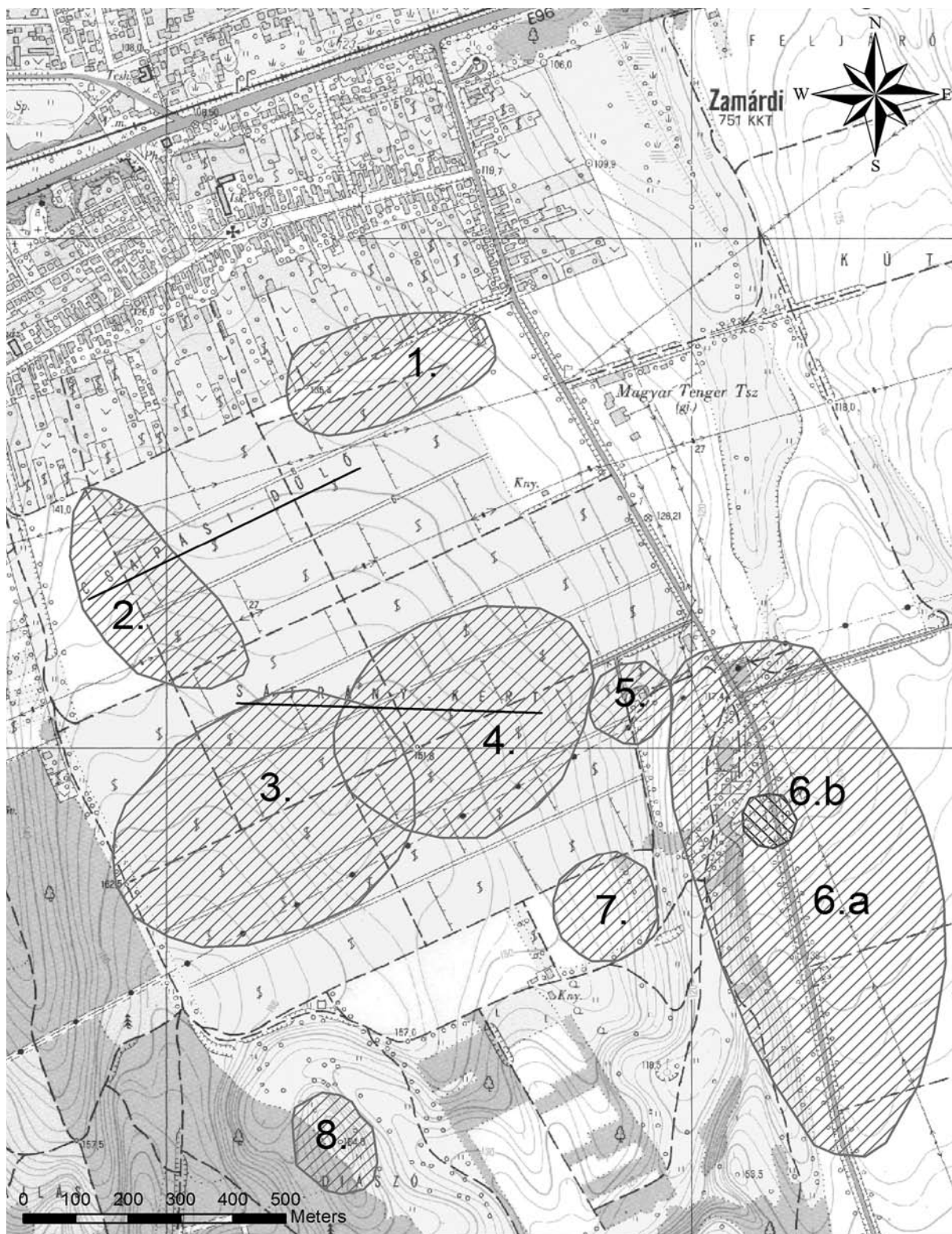
5 Lelelőhely azonosító: 20408., többek között avar temető és Árpád-kori temető.

6 Lelelőhely azonosító: 49897., középkori temetőként bejegyezve.

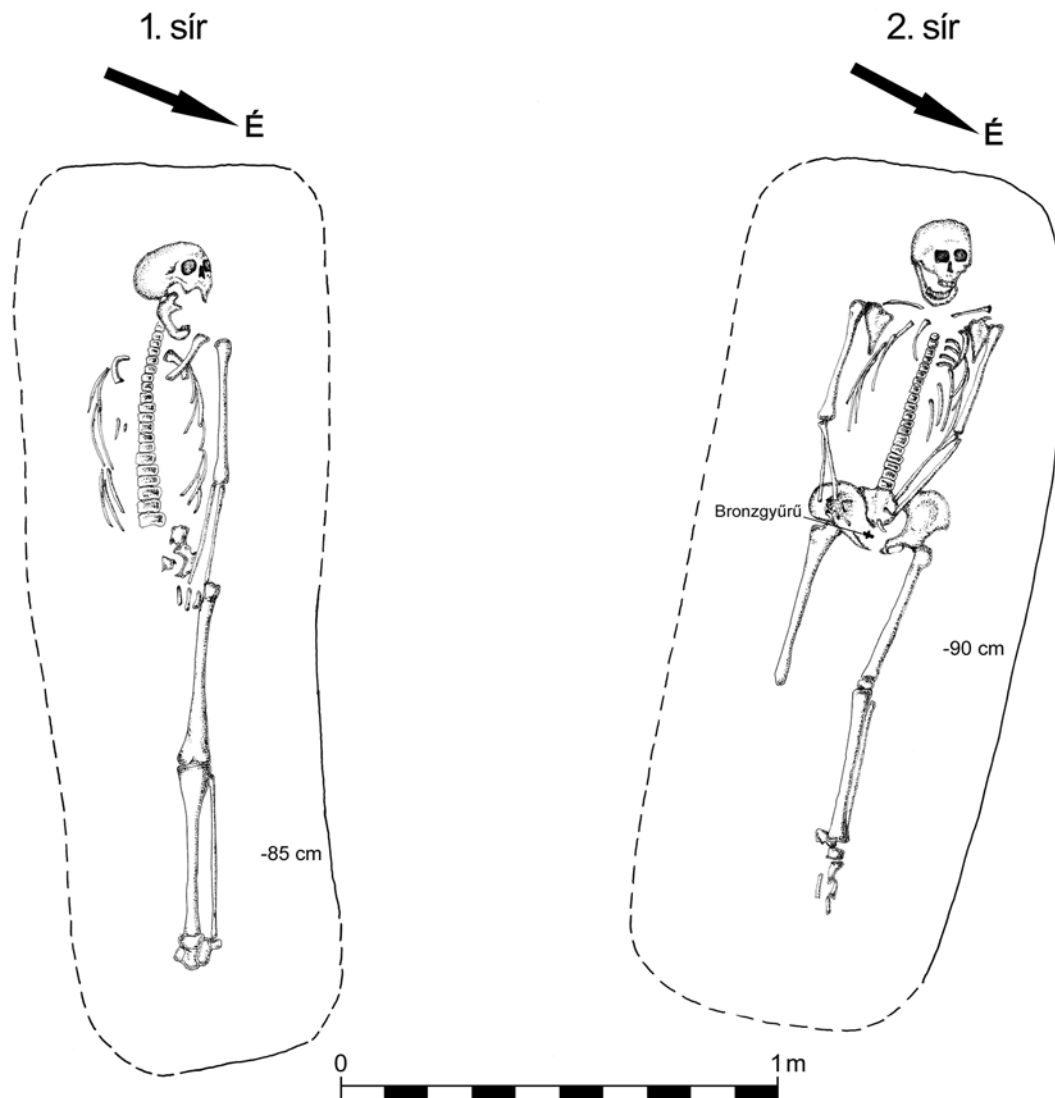
7 RRM RA I/45/164. (ltsz: 5064), Bárdos Edith útijelentése. A leletbejelentő Verebics Tiborné népművelő volt.

8 Bárdos 1991, 49, továbbá: RRM RA ltsz: 466, 4409. A DRV részéről Cziráki József jelentette a munkákat március 20-án. Március 22-től május 1-ig a kaposvári múzeum munkatársai leletmentést végeztek a Réti földeken és a tőle keletre lévő avar kori kohótelepen is.

9 A két sírről nem készült antropológiai vizsgálat, így azok nemét és életkorát nem tudjuk.

1. ábra. A cikkben szereplő lelőhelyek térképen ábrázolva

2. ábra. A Zamárdi-Réti földeken feltárt két sír

található. A sír rajzon nem szerepel, így pontosan nem tudjuk, hogy honnan került elő, á: 2,3 cm, v: 1,8–2,6 mm (Iatsz: 2013.14.2.). I. tábla 16.

Zamárditól délre, a Réti földektől déli irányban a Csapási-dűlőben egy darab sír került elő (1. ábra 2.), melynek a leletmentését 1975. november 17-én végezték el.¹⁰ 1975. december 23-án a kaposvári múzeumból Zalánfi Judit és Bajók Sándorné a Csapási-dűlőbe utaztak. Jelentésükben ezt írják: „A mélyszántással veszélyeztetett Csapási dűlőben honfoglalás kori leletek kerültek elő, és november 17-én már a kutatóárok ásása is megtörtént. A terepen járva megtapasztaltuk, hogy a helyi tsz. betartotta a múzeummal kötött megállapodást és a veszélyeztetett terület nem került szántás

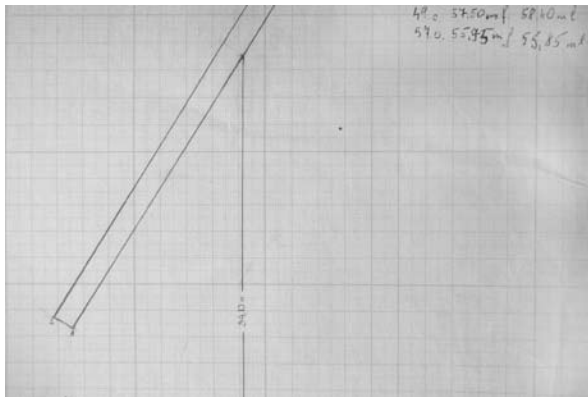
alá.”¹¹ (3. ábra) Ugyanerről, Bakay Kornél az alábbiakat írta a múzeum évkönyvében: „Az 1972-ben feltárt Zamárdi-Réti földek dűlői avar temető (SMK 1 (1973) 5-82) közelében, a Csapási dűlőben mélyszántás közben temetőt bolygattak meg, melynek egy sírját feltártuk. A sírban melléklet ugyan nem volt, a sír tájolása és a közelben előkerült félhordalakú csüngő alapján azonban honfoglalás kori temetőre gondolhatunk.”¹²

Mivel Zalánfi Judit és Bajók Sándorné terepi ellenőrzése alig két héttel azután történt, hogy Bárdos Edith kinn járt a Réti földeken, így feltételezzük, hogy ők is ugyan ezen a Réti földeken található temetőnél jártak kinn. Erre utal, hogy leírásuk szerint a tsz betartotta a korábban kötött megállapodást, amit Bárdos is említ. Továbbá Bakay Kornél is azt írja, hogy a temető a Réti földeken lévő avar temető közelében található, azonban ők ezt nem a Réti

10 RRM RA I/45/185b. (Iatsz: 5093). Egy vázlatos térképen jelölve a kutatóárok, és mellé írva, hogy 1. sír, de a kutatóárokból nem látható a sír, sír rajz sem található a múzeum adattárában. A 1. számú észak-déli irányú kutatóárok sarkait bemérték a közelben lévő betonoszlopokhoz.

11 RRM RA I/45/185a. (Iatsz: 5093). Ekkor felkeresték Szobota Istvánt is, akiről tudták, hogy régészeti gyűjteménnyel is rendelkezik.

12 Bakay 1975, 310.

3. ábra. Zamárdi-Csapási-dűlő vázlatrajz

földekre, hanem a Csapási-dűlőbe helyezték. Ezek alapján, véleményünk szerint ugyanazon temetőt rejti a Réti földek és a Csapási-dűlő elnevezés, azonban a temető pontos helyét nem tudjuk. A temető helyét meg tudnánk pontosabban határozni, hogyha ismernénk a vízvezeték helyét, de egyelőre ezt nem tudjuk. Hogyha Bárdos Edith leírása helyes, miszerint az avar temető nyugati szélétől délnyugati irányban 500 méterre kerültek elő a sírok, akkor a térképen 2. számmal jelölt helyre feltételezzük a temetőt (1. ábra 2.). A lelőhely adatbázisban egyébként ez a temető a 4. számmal jelzett helyen található (1. ábra 4.). Azonban jól látható, hogy ez semmiképp sem a Csapási-dűlő, hanem a Sáfránykert területére esik, így feltételezhetően rossz helyre került. Tehát a Csapási-dűlőben egy Árpád-kori soros temető, valószínűleg 11. századra keltezhető temető részlete került elő, amely mind a mai napig feltáratlan.

Zamárdi-Endrédi út/Tégláégető/Sáfránykert/Diászó

A település monográfiája több helyről említ honfoglalás kori sírokat. Az egyik ilyen az endrédi út jobb oldalán lévő Zamárdi-Tégláégető nevű hely, valamint a tsz szerelőcsarnokánál feltárt 11. századi sírok.¹³ További hasznos információkkal rendelkezünk Piller Dezső volt tanártól, helytörténeti kutatótól. Először nézzük az állítólagos tsz szerelőcsarnoknál feltárt sírokat. Erről a múzeum adattárában ezt találjuk: „XI. sz. sír. Lelelőhely: Tsz. szerelőcsarnok, Ny-i előtere. 1969”. Az itt előkerült sírokról az alábbiakat tudjuk elmondani. 1969-ben kerültek elő az első római kori sírok, majd utána 1973-ban és 1977-ben további sírok láttak napvilágot (összesen 27 sír, ebből 26 római kori). A sírok leletei között kizárólag késő római leletek voltak, amik a temetőt a 4. század végére – 5. század elejére kelteznek.¹⁴ Tehát a fentebb említett – „XI. sz. sír. Lelelőhely: Tsz. szerelőcsarnok, Ny-i előtere. 1969” – leírás nem a temető korára vonatkozik, hanem a 11. számú sírra, és a másik két adatból (tsz szerelőcsarnok, 1969) egyértelmű, hogy az 1969-ben

megtalált, és Németh Péter Gergely által közölt¹⁵ római kori temetőről van szó. Ugyanezen a listán, csak feljebb a XI. már át van húzva és 2. sz. (2. század) szerepel. Az adattárból ez az adat tévesen került Magyar Kálmán munkájába, majd onnan a helytörténeti monográfiába.

A továbbiakban főleg adattári adatokat közlünk, néhány helyen szó szerint, mert nagyon tanulságosak, és ezekből kell a kutatónak kibogozni a lényegét. A zamárdi tsz a diászói téglagyár felett homokbányát nyitott az 1960-as években. A munkákat 1971 áprilisában folytatták. „Vendl István siófoki lakos elmondta, hogy kb. két héttel ezelőtt jöttek elő az első csontok. A bánya hosszának közepén már sűrűbben voltak a sírok. A sírokat nem figyelték, de azt észrevették, hogy az egyik sírban a csontváznak a feje alatt volt a keze. (?) A csontok szétomlottak, leletet nem találtak. Györe János 27 éves, balatonkeresztúri lakos, kotrós elmondta, hogy a lehulló föld között ép fogak, finom csontú állkapcsok akadtak. Egy erős koponyatetőt is találtak. 20-30 sír anyagát már elhordták töltésnek a Balaton mellé. Kérésünkre egy női koponyát eltettek a gyűjtemény számára, kormeghatározás céljából.”¹⁶ (90. rajz – 4. ábra 1.)

„Az endrédi út építésénél, a mély bevágásban soros temetkezés sírjai bukkantak elő. (Kertész Józsefné, 55 éves zamárdi lakos közlése) Ugyancsak itt, az akácásban, az agyagbánya nyugati oldalán, a magas partból a markológépek 40–50 sírt szakítottak le, mikor a földet a Balaton térségének feltöltésére hordták a dömperek (1960-as évek). Az Árpád-kori sírokból csontok, koporsószegek és egy Árpád-kori pénz is előkerült. Egy női koponya a megyei múzeumba került. Ennek homloki részét a rajta lévő pártadisz halványzöldre színezték. A magas parttól leomló síroknál zugások is dolgoztak. Így a pénz ismeretlen, az esetleges többi leletet is elhurcolták. A Diászó északi végénél, az ún. Kopaszdombon is van egy kicsi temető. Egyesek azt tartják, hogy ide a török lerohanásakor elesett magyarokat temették el. Mások szerint az elesett törököket hantolták el itt.”¹⁷ Piller Dezső a Sáfránykert-Diászó részre lokalizálja Likzamárd települést. Egy másik korábbi munkájában ezeket már részben leírta, miszerint az endrédi út építésekor, a sáfránykerti szakaszon, a mély bevágásnál koporsós temetkezésre bukkantak. Ugyanitt a homokbányából 1970-ben legalább 20 sírt semmisítettek meg a markológépek. A Diászó nyugati végében, a Kopaszdomb nyugati oldalán is van egy kis temető.¹⁸

A diászói agyagbánya keleti falában, ami elég meredek, a 6–8 méter magas partfalán, egymástól nagyjából egyenlő távolságban hét sírgödört jegyzett le Piller Dezső 1973-ban, de a sírrongálás még 1972-ben történhetett. Ezek a sírok az út bejáratától kb. 100 méterre voltak. A sírok vöröses-agyagos földjét ledobálták a mélybe, a sírgödörök teljesen üresek voltak. „Az Árpád-korinak vélt sírokból feltehetően karpereceket, gyűrűket, fülbevalókat, s talán fejdíszeket vihettek el. E temető vagy az

15 Németh 2000.

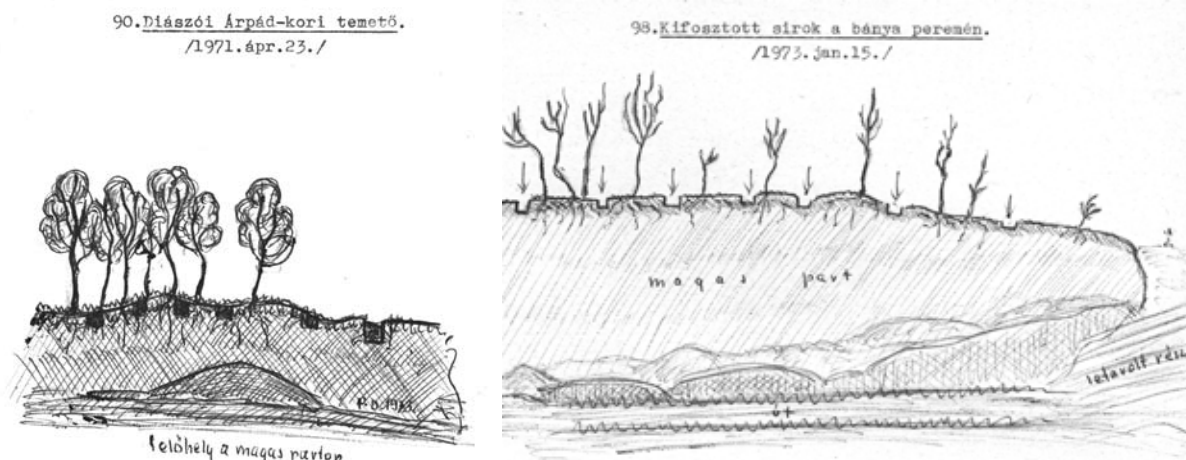
16 Piller 1973, 32.

17 Piller 1986, 20–21.

18 Piller 1970, 3–4. Az első Kertész Józsefné közlése, míg a második id. Kiss Imre közlése, és RRM RA I/45/30, ltsz: 5003. A temető korát ismeretlennek írják le.

13 Friesz 1997, 63. Itt Magyar Kálmán művére hivatkozik, onnan szóról szóra átvéve a mondatot. Lásd: Magyar 1983, 11.

14 A lelőhely adatbázisban Zamárdi-Géppálmás néven szerepel, azonosítója: 50097. Itt helyesen szerepel, hogy római kori temető.

4. ábra. Sírok a Zamárdi-sáfránykerti/diászói temetőből

elpusztult Lyuk-Zamárd egykori temetője, vagy annak a kis falunak, Azard-nak a temetője lehet, amelyet az igen régi írások is csak egyetlenegyszer említenek.¹⁹ (98. rajz – 4. ábra 2.)

Az RRM Régészeti Adattárában két fénykép is találunk, ami „Árpád-kori” sírokról készült. Az egyik felirata: Zamárdi-homokbánya-téglaégető (5. ábra 1.), míg a másiké: Zamárdi-Endrédi út-homokbánya (5. ábra 2.).²⁰

1978. június 24-én Bárdos Edith Zamárdiban járt, és felkereste Szobota István helyi lakost, aki korábban több lelőhelyt jelentett be. Az egyik ilyen lelőhely volt a téglaégetőnél lévő ún. honfoglalás kori temető. „Az eddig ismert honfoglalás kori temető, melyet 1976-ban elszántott a helybeli TSZ, az un. Pap-dűlőben van.”²¹ Szobota István viszont az Endrédre vezető út jobb oldalán a partfalban talált egy koponyát, hozzátapadva egy bronz lunulát (gynsz: 76/8.). Szükséges lett volna a temető azonosítása, hogy egy vagy két temetőről van-e szó,²² de későbbi terepbejárásról nem tudunk.

Az előbbi lelőhely(ek)re utalnak a múzeum régészeti adattárának további adatai is. A leletbejelentő füzetre hivatkozva: „Endrédi út/Téglavető, honfoglalás kori temető, 1977/27/3.” Szintén az adattárból, egy Zamárdiból származó leleteket összeíró kéziratból, gépelve, származik egy adat: „Diászói női koponya. Középkori temetőből. Sáfránykerti diászói agyagbánya. Endrédi úti partszakasza. 1968.” A Somogy megyei régészeti topográfiához készült kérdőívekben az alábbiakat találjuk: „Endrédi út a Tsz homokbánya téglaégető, egy XVIII. sz. régi téglaégető ház romja.” – mint régi épület, és „Az endrédi út Ny-i oldala: Árpád-kori temető” – mint ahol csontvázak kerültek elő.²³

1963-ban a Sáfránykerti-dűlőben kisebb kemencét találtak. A kemence a déli útpartban volt, az endrédi úti bejáratától 50 méterre. Innen nem messze egy földbe mélyített ház részletei és szemetesgödör folija, a ke-

mencével szemben pedig egy tűzgödör nyomát ismerte fel Piller Dezső.²⁴ Lelet nem került elő, így keltezése nehéz. Szintén talán ezen a részen volt Magyar Kálmán leletmentése 1970-ben, szerinte népvándorláskori telep maradványai, tűzhely és szemétködör került elő, benne alul vonalkázott, felül hullámvonallal díszített szürke szemcsés kerámia volt, ami véleménye szerint germán népekre utal. A tűzhely gazdag volt halpikely töredékekkel. Viszont a lelőhely anyagát a TSZ-pince építése során nagyrészt elhordták.²⁵

A térképünkön a 3-as számmal jelzett hely (1. ábra 3.) „Egyházaszamárd”²⁶ néven szerepel, középkori templomos helyként, településként feltüntetve, ahonnan 1968-ban egy éremlelet is előkerült. A térképen 5-ös számmal jelzett hely (1. ábra 5.) „Sáfránykert TSZ pince”²⁷ néven rejti azt a helyet, ahol Magyar Kálmán népvándorláskorinak vélt telepnyomokat talált. A 6a számmal jelzett hely (1. ábra 6a.) „Sáfránykert-földbánya” néven ismert, mint honfoglalás kori temető. Azonban a térképen jelzett kiterjedése erősen eltúlzott. Ezen a területen belül 6b számmal jelezve található az a rész (1. ábra 6b.), ahol Költő László 2006-ban leletmentést végzett a ma is álló betonkeverő üzem helyén. Megjegyzendő, hogy a Balatonendrére vezető út másik, tehát keleti oldalán a sáfránykerti lelőhellyel párhuzamosan húzódik a Balatonendréhez tartozó Lapos-telek-dűlő lelőhely.²⁸ A lelőhelyről kora Árpád-kori, késő Árpád-kori és középkori településnyomokat ismerünk részben ásatásból, részben terepbejárásból.²⁹ A térképen 7-es számmal jelölve (1. ábra 7.) a „Csibe-házi régi temető”³⁰ néven középkori temetőt ismerünk. Míg 8-as számmal jelölve a „Dijászó-Kopaszdomb”³¹ lelőhely (1. ábra 8.), ami ismeretlen korú temetőként nyilvántartott.

19 Piller 1973, 35.

20 RRM RA ltsz: I/45/150. (ltsz: 5052), I/45/151. (ltsz: 5053).

21 Itt valószínűleg a fentebb említett Réti földek lelőhelyre gondolt.

22 RRM RA I/45/236. (ltsz: 5103), Bárdos Edith útijelentése.

23 RRM RA I/45/182 (ltsz: 5091), Kérdőív a somogyi régészeti topográfiához 1975, Horváth István közlése.

24 Piller 1973, 14–15.

25 RRM RA I/45/48. (ltsz: 5016). A lelőhely adatbázisban Sáfránykert TSZ pince néven szerepel, azonosítója: 49994. Magyar 1971, 55.

26 Lelelőhely azonosító: 49917

27 Lelelőhely azonosító: 49994

28 Lelelőhely azonosító: 55294

29 Hajdú 2006, 32–34.

30 Lelelőhely azonosító: 49905

31 Lelelőhely azonosító: 49913

5. ábra. Sírok a Zamárdi-sáfránykerti/diászói temetőből

Ha megnézzük a régi térképeket, akkor azt látjuk, hogy az 1853-as kataszteri térképen a településtől délre (nyugatról keletre haladva) az Erdei-, Pusztai-, Papp-, Két Kilás-, Hosszú-dűlő nevek tűnnek fel, és utóbbi háromtól délre pedig a Sáfránykert. Ezekről pedig jóval nyugatabbra, a Kőhegytől délre találjuk a Diászó nevű részt.³² Az 1858-as kataszteri térképen a településtől délre előbb a Réti földek, majd a Csapási-dűlő, végül a Sáfránykerti-dűlő következik, viszont ezeken a térképeken a Diászó részt már a Sáfránykerttől délre jelzik.³³ Egy 1847-es kéziratos térképen a településtől délre Kert allyai rét földek, majd Csapási-, és Sáfránykerti-dűlő következnek, a Sáfránykerti-dűlőtől keletre pedig – ott ahol az endrédi útban van egy törés – maga a Sáfránykert, ettől délre pedig a Diászói-dűlő és a Diászói-legelő.³⁴ Valószínű, hogy aki nem ismerte jól a területet, annak ezek a dűlőnevek összefolyhattak, főleg a 20. század második felében, amikor egyre inkább feledésbe merültek a földrajzi nevek.

A fentebb felsorolt, többféle néven említett sírok és temetőterületek a valóságban egy temetőre vonatkoznak, amelyről a fenti adattári és szakirodalmi adatokat így foglalhatjuk össze: a Zamárdiból Balatonendrére vezető, jelenlegi műút mellett, annak nyugati oldalán egy kora Árpád-kori temetőt bolygattak meg több ízben; erről az első adatokat az 1960–70-es évekből ismerjük. A bolygatások részben az Endrére vezető út építésekor történtek, illetve amikor a területet agyag-, és homokbányának kezdték használni a tégláégető mi-

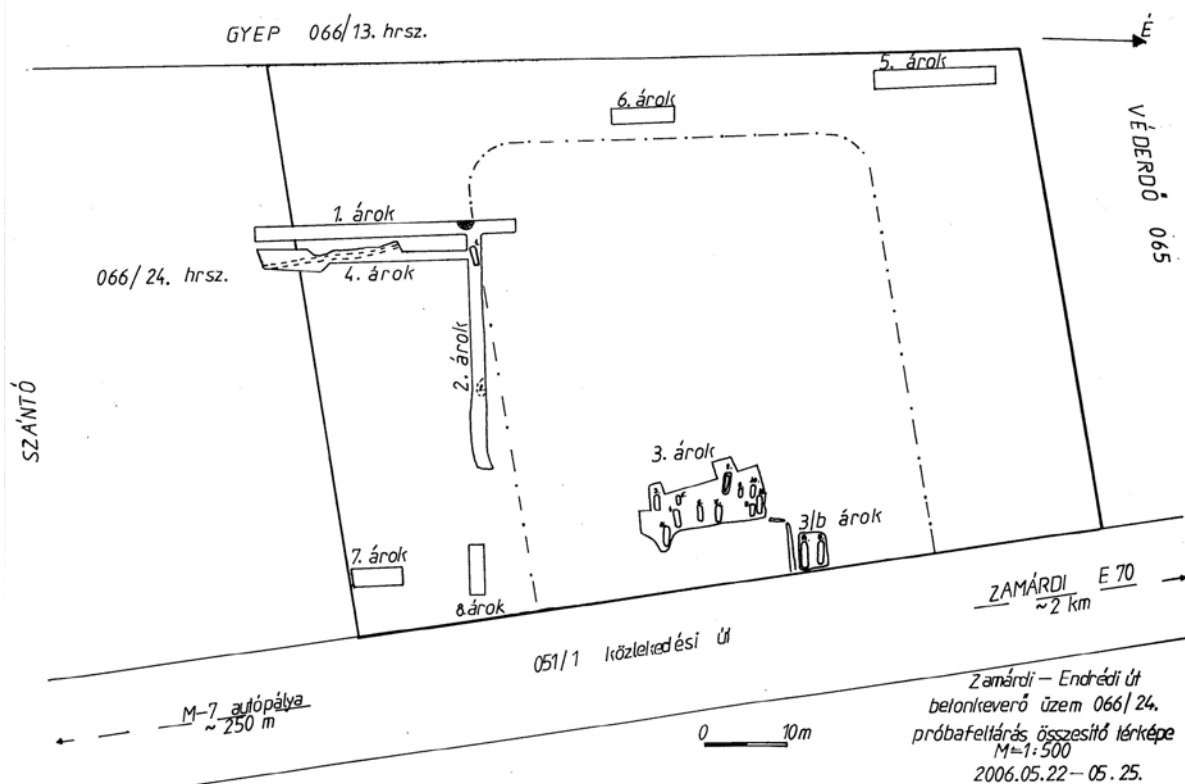
att, továbbá töltésnek és építkezésekhez is hordtak el földet. A sírokat hol honfoglalás korinak, hol 11. századnak nevezik, de feltűnik az Árpád-kori és középkori meghatározás is. Az elmondások alapján a sírok sorokban voltak, találtak koporsós sírt is, előkerültek még koporsószegek, karperecek, gyűrűk, fülbevalók, pártadíz/fejdísz és Árpád-kori pénz is. A temető keleti-nyugati irányú kiterjedése nagy, akár 100 méter is lehetett, legalább 100 sírt megbolygattak/tönkretettek. A temető közelében feltehetően hasonló korú településnyomok is kerültek elő. Piller Dezső szerint itt lehetett Lyukzamárd vagy Azard település, tőle nyugatra/északnyugatra pedig Egyházaszamárd település. A Diászó nyugati végében egy másik kisebb temető is található.

A sáfránykerti temető közelében az endrédi úttól nyugatra 2006-ban egy betonkeverő üzem építését tervezték. A próbafeltárást 2006. május 22–25. között végezték el Költő László vezetésével és Bajzik Annamária közreműködésével. A lelőhely „Endrédi úti betonkeverő üzem” néven került be az adatbázisba. Azonban közvetlenül az ásásat előtt is bolygattak meg sírokat. Az elfedésre kerülő, illetve a beépíteni kívánt területet nyolc kutatóárokkal kutatták meg. A terület északkeleti sarkában sírok kerültek elő a 3. és 3b. árkokban (3–15. sír), valamint ettől délnyugati irányban a 2. kutatóárokban egy magányos sír került elő (1. sír). Így összesen 14 sír, egy meghatározhatatlan korú tűzhely maradványa és egy bronzkori (mészbetétes edények népének kultúrája) objektum – benne edénytöredékek – kerültek feltárássra (6. ábra). Minden sírnak volt sírfoltja, kivéve az 5. számú gyereksírt. A foltok a felszíntől általában 75–80 centiméternyi mélységben jelentkeztek, átlagosan kb. 160 centiméter hosszúak és 37–40 centiméter szélesek, lekerekített téglalap alakúak voltak. A sírgödörök a lábak felé általában keskenyednek. A legtöbb esetben a sírgödör mérete a foltok ellenére sem volt pontosan meghatározható. A többi sírfolthoz képest a 11. sír foltja eltért: 60 centiméter széles és 230 centiméter hosszú volt. A sírok kissé

32 MOL TT Kataszteri térképek: S_78_-188_téka_-Zamárdi_-1-4; <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/17368/?list=eyJxdWVyeSI6ICJTWk89KFphbVx1MDBIMXJkaSkifQ> (letöltés ideje: 2018. augusztus 22.)

33 MOL TT Kataszteri térképek: S_78_-188_téka_-Zamárdi_-5-34; <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/17369/?list=eyJxdWVyeSI6ICJTWk89KFphbVx1MDBIMXJkaSkifQ> (letöltés ideje: 2018. augusztus 22.)

34 MOL TT Veszprém megyei Levéltár: VeML XV 11 a T 030; <https://maps.hungaricana.hu/hu/MegyeiTerkepek/5894/?list=eyJxdWVyeSI6ICJhYVY1cdTAWZTFyZGkifQ> (letöltés ideje: 2018. augusztus 22.)

6. ábra. Zamárdi-Endrédi úti betonkeverő 2006-os ásatásának összesítő térképe

teknős vagy fordított trapéz keresztmetszetűek lehetnek. Koporsó nyoma egyikben sem volt megfigyelhető, a vázak elhelyezkedése alapján arra lehet következtetni, hogy az elhunytakat valamibe betekerve temethették el. A sírok több sorban helyezkedtek el, tájolásuk többnyire DNy–ÉK.³⁵ A feltárt temetőrészlet a fentebb bemutatott sáfránykerti temető déli széléhez tartozik.

A feltárt embertani anyagról általánosságban elmondható, hogy a csontok állapota rossz, a fennmaradt csontmaradványok gracilis testalkatú népszerűséghez tartoztak. A 10. és 14. sírban nyugvók nagyon gracilis, míg az egyetlen férfisír mérsékelten gracilis. A nemek eloszlása aránytalan (11 nő, 1 férfi), a felnőttek mellett csupán két gyereksír volt. Harci sérülés vagy egyéb halálhoz vezető trauma nyomát nem sikerült megfigyelni. A 7. sírban nyugvó férfi karján tipikus védekezési törést lehetett megfigyelni (bal ulna diafizis, közepén gyógyult törés).³⁶

1. sír: 25–34 éves nő. Csvh.:³⁷ 160 cm, t.: NyDNy–KÉK, sm.: kb. 70–75 cm, sh.: kb. 180 cm, ssz.: kb. 50 cm

Sírfolt megfigyelhető volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. A jobb alkar nagyobb, a bal alkar kisebb mértékben behajlítva. A váz közepes megtartású, a koponya töredékes, balra billent, a lábfej csontjai nem

kerültek elő (humuszolás közben a gép roncsolta). Melléklete nem volt.

3. sír: 30–34 éves nő. Csvh.: 163 cm, t.: DNy–ÉK, sm.: kb. 87 cm, sh.: 140 cm, ssz.: 60 cm

Sírfolt megfigyelhető volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. A felkarok szorosan a test mellett, az alkarok enyhén a medencére hajlítva voltak. A koponya töredékes, balra billent, a váz közepes megtartású. A gépi munka miatt a sípcsont 2. harmadától lefelé a csontváz bolygatott. Melléklete nem volt.

4. sír: 20–24 éves nő. Csvh.: 160 cm, t.: DNy–ÉK, sm.: kb. 92 cm, sh.: 190 cm, ssz.: 66 cm

Sírfolt megfigyelhető volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. Karok szorosan a test mellett, kézfejek a medencelapátok alatt voltak. A koponya töredékes, kissé balra billent, a váz viszonylag jó megtartású. Melléklete nem volt.

5. sír: 1–3 éves bizonytalan nemű. Csvh.: kb. 70 cm,³⁸ t.: Ny–K, sm.: kb. 55–60 cm, sh.: kb. 75 cm, ssz.: kb. 25–30 cm

Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű, gyenge megtartású váz, amely a humuszolás során sérült. Sírfolt nem volt, a váz a felszíntől 40 centiméterre volt. A jobb alkar behajlítva, a bal alkar hiányzik. Melléklete nem volt.

35 Kóltó 2007. Ásatási dokumentáció: RRM RA ltsz.: 2560.

36 Bernert 2016. Az embertani anyag a Magyar Természettudományi Múzeum Embertani Tárában található meg 2007.6.1–14. leltári szám alatt.

37 A csontvázhossz, valamint az életkor alatt itt az antropológusok által becsült testmagasság és életkor értendő (Bernert 2016.).

38 Sírban mért adat.

6. sír: 23–24 éves nő. Csvh.: 160 cm, t.: DNy–ÉK, sm.: kb. 85–90 cm, sh.: 175 cm, ssz.: 55 cm

Sírfolt megfigyelhető volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. A jobb kar szorosan a test mellett, a bal felkar a mellkasra csúsztott, az alkar csontjai enyhén behajlítva. Viszonylag jó megtartású váz. A koponyát mintha valamivel alátámasztották volna. Melléklete nem volt.

7. sír: 40–59 éves férfi. Csvh.: 171 cm, t.: NyDNy–KÉK, sm.: kb. 90 cm, sh.: 197 cm, ssz.: fejnél 55, lábnál 40 cm

Sírfolt megfigyelhető volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. A felkarcsontok szorosan a test mellett, a jobb alkar csontjai a medencelapát alatt, a bal alkar csontjai a medencelapát felett voltak. A koponya töredékes, jobbra billent, az alsó állkapocs leesett. Melléklete nem volt

8. sír: 20–24 éves nő. Csvh.: 163 cm, t.: DNy–ÉK, sm.: 131 cm, sh.: 185 cm, ssz.: 77 cm

Sírfolt megfigyelhető volt. A sírfolt a felszíntől 77 centiméterre jelentkezett. Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. A bal alkar és a jobb felkar szorosan a test mellett, a jobb alkar a medencére hajlítva. Jó megtartású váz, a koponya ép, jó megtartású, balra billent. Padkás sír. A sír teljes szélessége 77 cm, és 15 cm széles padka fut körbe. A sír mélysége 54 cm, a padka magassága 30–32 cm.

Mellékletek:

1. Bronz, kerek átmetszetű, elkalapált végű, S-végű karika a koponya bal oldalán (felszedéskor került elő), á: 2,1–2,3 cm, v: 0,2 cm (Itsz: 2013.4.1.1.). I. tábla 1.

2. Bronz, kerek átmetszetű, elkalapált végű, S-végű karika a koponya jobb oldalán, á: 2,3–2,5 cm, v: 0,25 cm (Itsz: 2013.4.1.2.). I. tábla 2.

9. sír: 3–4 éves bizonytalan nemű. Csvh.: 75 cm,³⁹ t.: DNy–ÉK, sm.: kb. 85 cm, sh.: -, ssz.: kb. 35 cm

Sírfolt megfigyelhető volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. A jobb felkar a test mellett párhuzamosan, az alkarcsontoknak kis töredéke van meg, a bal felkar a testtől kifelé helyezkedik el, az alkar hiányzik, rossz megtartású váz. Melléklete nem volt.

10. sír: 15–17 éves nő. Csvh.: 130 cm,⁴⁰ t.: DNy–ÉK, sm.: 141 cm, sh.: 155 cm, ssz.: 46–41 cm

Sírfolt megfigyelhető volt, 74 centiméterre a felszíntől. Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. A felkarcsontok szorosan a test mellett, az alkarcsontok kissé elmozdultak, de ezek is párhuzamosan lehettek a vázzal. A koponya hátra billent. Feltűnően vékony csontozatú, a váz közepes-jó megtartású. A lábfejcsonatok, az arckoponya és az alsó állkapocs kimozdult a helyéről.

Mellékletek:

1. Bronz, kerek átmetszetű, kissé elliptikus alakú S-végű karika a koponya jobb oldalán, á: 2,1–2,2 cm, v: 0,2 cm (Itsz: 2013.4.2.1.). I. tábla 3.

2. Bronz, kerek átmetszetű, kissé elliptikus alakú S-végű karika a koponya bal oldalán, á: 1,8–2,3 cm, v: 0,15 cm (Itsz: 2013.4.2.2.). I. tábla 4.

3. 7 db hengeres alakú, gerezdelt, a középső harmadban ezüsthóliával körbefuttatott üvegpasztá/opak gyöngy a nyak környékén. Három egész, négy töredékes állapotban, m: 1,2 cm, sz: 1,3 cm (Itsz: 2013.4.2.3.). I. tábla 5.

4. Ólomból készült, töredékes, talán kör alakú csüngő, hátulján egy átfúrt lyuk szolgált a felerősítésre. A nyak környékén a gyöngyök között kerül elő, méret nem mérhető (Itsz: 2013.4.2.4.). I. tábla 6.

5. Bronz, rombusz átmetszetű, zárt kerek gyűrű a jobb kézen, a medencelapát alatt, á: 2,2 cm, v: 0,3 cm (Itsz: 2013.4.2.5.). I. tábla 7.

11. sír: 25–29 éves nő. Csvh.: 165 cm, t.: DNy–ÉK, sm.: kb. 90 cm, sh.: 230 cm, ssz.: 50 cm

Nagyobb és határozottabb sírfolt volt megfigyelhető a többinél. Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. Karok szorosan a test mellett, a bal kézfej a bal combcsonton, a jobb a medencelapát alatt volt. A koponya sérült, töredékes, balra billent, az alsó állkapocs a koponya alá került.

Mellékletek:

1. Ezüst, kerek átmetszetű, elkalapált végű, S-végű karika a koponya alatt, annak bal oldalán, ami felszedéskor került elő, á: 2,4–2,6 cm, v: 0,2 cm (Itsz: 2013.4.3.1.). I. tábla 8.

2. Ezüst, kerek átmetszetű, elkalapált végű, S-végű karika a koponya jobb oldalán, á: 2,5–2,7 cm, v: 0,2 cm (Itsz: 2013.4.3.2.). I. tábla 9.

3. 2 db lófog a sír betöltéséből – nem kerültek beletárolásra.

12. sír: 35–39 éves nő. Csvh.: 164 cm, t.: DNy–ÉK, sm.: kb. 95 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 60–55 cm

Sírfolt megfigyelhető volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. A jobb kar szorosan a test mellett, a bal alkar kissé kifelé, messzebb a testtől. A váz jó megtartású, a koponya ép, jó megtartású, balra billent, az állkapocs leesett, a lábfej csontjai a bontáskor kimozdultak.

Mellékletek:

1. Bronz, kerek átmetszetű, elkalapált végű, S-végű karika a koponya bal oldalán, á: 2–2,5 cm, v: 0,2 cm (Itsz: 2013.4.4.1.). I. tábla 10.

2. Bronz, kerek átmetszetű, szabályos kör alakú, nyitott karika a koponya jobb oldalán, á: 2,5 cm, v: 0,2 cm (Itsz: 2013.4.4.2.). I. tábla 11.

13. sír: 30–34 éves nő. Csvh.: 162 cm, t.: Ny–K, sm.: kb. 95–100 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 40 cm

Sírfolt megfigyelhető volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. A felkarok a testtel párhuzamosan, az alkarok a medencére hajlítva (a jobb alkar törött), a koponya töredékes, balra billent.

Mellékletek:

1. Bronz, kerek átmetszetű, elkalapált végű, S-végű karika – vége letörött, de megvan – a koponya jobb oldalán, ami felszedéskor került elő, á: 1,8–2,5 cm, v: 0,1 cm (2013.4.5.1.). I. tábla 12.

2. Bronz, kerek átmetszetű, kissé elliptikus alakú, elkalapált végű, S-végű karika a koponya bal oldalán, ami felszedéskor került elő, á: 1,9–2,1 cm, v: 0,2 cm (2013.4.5.2.). I. tábla 13.

39 Sírban mért adat.

40 Sírban mért adat.

I. tábla. Kora Árpád-kori leletek Zamárdiból: 1–14: Zamárdi-Endrédi úti betonkeverő üzem, 15–17, 19: Zamárdi-Csapási-dűlő, 18, 20–25: Zamárdi-Sáfránykert (Fotó: Balla Krisztián, Varga Máté)

3. Bronz, nyitott, lapos D keresztmetszetű, elkeskenyedő végű gyűrű a jobb medencelapát felett, a jobb kézen, á: 2–2,1 cm, v: 0,1–0,2 cm (ltsz: 2013.4.5.3.). I. tábla 14.

14. sír: 25–29 éves nő. Csvh.: 162 cm, t.: DNy–ÉK, sm.: kb. 95–100 cm, sh.: kb. 170 cm, ssz.: kb. 45 cm

Sírfolt megfigyelhető volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. A bal felkar a testtel párhuzamosan, az alkar a bordákon másodlagos helyzetben. A jobb felkar a testtől kifelé, az alkar a medencére hajlítva. A váz közepes-jó megtartású, a koponya sérült, töredékes, jobbra billent. Melléklete nem volt.

15. sír: 25–34 éves nő. Csvh.: 168 cm, t.: NyDNy–KÉK, sm.: kb. 95–100 cm, sh.: kb. 175–180 cm, ssz.: kb. 60 cm

Sírfolt megfigyelhető volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. A bal kar szorosan a test mellett, a jobb felkar szintén, a jobb alkar kissé távolabb a testtől. A váz közepes-jó megtartású, a koponya valószínűleg a bontáskor sérült és a töredékek elmozdultak eredeti helyükről. Az egyik ujjperc zöld volt, de melléklet sem bontáskor, sem a felszedéskor nem került elő. Melléklete nem volt.

Szórványleletek

További bizonytalan lelőhelyű – vagy nem pontosan azonosítható – leletek kerültek elő Zamárdi területéről, nagy valószínűséggel a fentebb említett két lelőhely közül valamelyikről.

1. Bronz gyűrű: a lelet jelenleg nem található meg a múzeumban (ltsz: 76.676. 1.).

2. Bronz csüngő/ruhadísz: öntött bronz, levél alakú csüngő, belső mezejében hosszúkás, csepp alakú mintázattal, felső részén kerek függesztőfüllel, ezüstözés nyoma nem látszódik, csüngős ruhaveret alsó része volt, h: 2,9 cm, sz: 1,7 cm (ltsz: 76.676.2.). I. tábla 17.

A fenti két lelet Horváth István ajándéka, aki a kiszántott honfoglalás kori temetőből szedte össze a leleteket (gynsz: 75/41). Mivel kiszántott leletekről írnak, és a múzeumba 1975-ben kerültek be a tárgyak, így valószínű, hogy a Réti földek/Csapási-dűlő temetőből származnak.

3. Lunula: öntött bronz, félhold alakú csüngő, kötélmin-tával keretelt mező három részre osztva, a két szélső mezőben 1-1, a középsőben 3 db félgömb alakú dudor. Középen, felső részén akasztókarika, alul 2 függesztőkarika, a két alsó szár egy-egy gömbben végződik, h: 3,3 cm, sz: 6,2 cm (ltsz: 2016.9.1.). I. tábla 19. A tárgyat feltehetően 1975-ben a Csapási-dűlőben találták.

4. Lunula: öntött bronz, félhold alakú csüngő, kötélmin-tával keretelt mező három részre osztva, a két szélső mezőben 1-1, a középsőben 3 db félgömb alakú dudor. Középen, felső részén akasztókarika, alul 2 függesztőkarika, a két alsó függesztőkarika között 1 db félgömb alakú dudor, a két alsó szár egy-egy gömbben végződik, amiből az egyik letörött, h: 3,1 cm, sz: 5,1 cm (ltsz: 76.677.2.). I. tábla 18.

A tárgy 1976-ban került be a múzeumba Szobota István ajándékaént (gynsz: 76/8). Szobota az Endrére vezető út jobb oldalán, a téglaegetőnél a partfal-

ban találta a koponyára tapadva a lunulát.⁴¹

5. Gyűrű: bronz, öntött, kör alakú, rombikus keresztmetszetű, kissé nyitott, a végei felé elkeskenyedő, díszítés nélküli gyűrű, á: 1,7–2,2 cm, v: 0,25–0,29 cm (ltsz: 2014.15.1.). I. tábla 20. A tárgy 1976 januárjában került a múzeumba ajándékként (gynsz: 76/40).

6. Nyílhegy: vas, kisméretű, rombusz alakú, lapított deltoid keresztmetszetű, hosszú nyéltüskés nyílhegy, h: 7,6 cm, tüske h: 3,2 cm, sz: 2 cm (ltsz: 2014.15.2.). I. tábla 21. A tárgy 1976 januárjában került a múzeumba ajándékként (gynsz: 76/40).

7. S-végű karika: ezüst, vékony, kerek átmetszetű, talán S-végű karika három darabra tört maradványai, á: 2,1–2,3 cm, v: 0,18 cm (ltsz: 2015.16.1.). I. tábla 22. A tárgy 1974. március 9-én került a múzeumba ajándékként (gynsz: 74/98).

8. Gyöngyök: 1 db sárga, 1 db fekete, 1 db szürke, kerek alakú, lapos, 1 db gyöngyház színű, gömb alakú, 1 db fekete, kéttagú, 1 db fekete, háromtagú gyöngy (ltsz: 2014.16.2.). I. tábla 23. A tárgyak 1974. március 9-én került a múzeumba ajándékként (gynsz: 74/98).

9. Gyöngy: áttetsző üvegyöngy, rajta három darab, sárga színű dudor, h: 0,7 cm, sz: 0,6 cm (ltsz: 2014.16.3.). I. tábla 24. A tárgyak 1974. március 9-én kerültek a múzeumba ajándékként (gynsz: 74/98).

10. Réz tárgy: réz lemezből hajlított, „harang” alakú, a tetején szabályos kerek lyukkal. A külső oldala karcolt vonalakkal díszített, benne talán aranyozás nyoma, h: 1,8 cm, sz: 2,1 cm (ltsz: 2014.17.1.). I. tábla 25. A tárgy 1973. június 13-án került be a múzeumba ajándékként (gynsz: 74/93). A tárgy zacskóján az alábbi megjegyzés szerepel: „Zamárdi, homokbánya, téglaegető”, tehát a tárgy a sáfránykerti temetőből származik. Meghatározásként „kolomp” szerepel. Úgy gondoljuk, hogy mindenképp elvethető. A rézlemez valamilyen tárgy végét díszíthette nyélvégként, párhuzamát egyelőre nem ismerjük.

A 4–10. számú leletek feltehetően mind a sáfránykerti/endrédi úti temetőből származnak.

Zamárdi a kora Árpád-korban

A Balaton közelsége minden régészeti korszakban vonzotta a megtelepülni vágyó embereket, így Zamárdi területe is szinte minden időszakban lakott volt.⁴² A település és környéke sűrűn lakott volt az avar korban is, ezt bizonyítják a Zamárdiban, Siófokon, Balatonendrédén talált temetők, valamint további leletek Tabról és Balatonföldvarról.⁴³ A területen több fontos útvonal is áthaladt. Ezek közül az egyik az ún. nagy hadiút, amely Fehérvártól haladt Zágrábig. A másik pedig egy kereskedelmi útvonal, aminek többek között a sószállításban volt szerepe. Az Erdélyből szállított sót errefelé hozták, és vitték tovább Tihany irányába. További fontos tényező volt, hogy Zamárdival szemben, a Balaton északi

41 RRM RA I/45/236. (ltsz: 5103) Bárdos Edith útijelentése.

42 Erre utal a több mint 70 nyilvántartott régészeti lelőhely is a neolitikumtól kezdve a török korig.

43 Siófok: ADAM 318., Balatonendréd: Molnár 2016, 270, Tab: ADAM 367., Balatonföldvár: ADAM 39.

partján helyezkedett el egy királyi alapítású, gazdag kolostor, a tihanyi bencés apátság.

A település első feltűnése a forrásokban nem egyértelmű. Első említése 1082-ben – a Szent László király által a veszprémi káptalannak kiadott oklevélben – történt, ahol Zamárd(d), Scamard alakokban tűnik fel, azonban ez Szentpétery Imre szerint hamis. Az 1082-es adat szerepel a múzeum adattári feljegyzéseiben is.⁴⁴ 1138-ban Zamár, 1171-ben Zomárd alakban, míg 1211-ben Somárd alakban látjuk. Ezek közül az 1171-es III. István által kiadott oklevél tűnik a leghitelesebbnek. 1229-ben pedig mindkét Zamárdit említik.⁴⁵ A település monográfiája két helyről említi 10–11. század települések maradványait: Zamárdi-Szamárdomb, Zamárdi-Pusztai-dűlő,⁴⁶ ezek pontos meghatározása még további kutatásokat igényelne, azonban valószínű, hogy a Pusztai-dűlő nagyon közel helyezkedik el a Sáfránykerthez és megegyezik Egyházaszamárd középkori településével. Érdekesség, hogy a késő középkorra már 5 Zamárdit is említenek: Egyházaszamárd, Balatonmellékizamárd, Likzamárd, Kizamárd, Felsőzamárd.⁴⁷ Zamárdi közelében több olyan települést is ismerünk, amik viszonylag korán, az Árpád-kor első két századában feltűnnek a forrásokban: Fok (1137), Endréd (1082, 1138), Töreki (1229), Kiliti (1082), Szárszó (1082), Jód (1229). Viszont ezekről a településekről nem ismerünk sem honfoglalás kori, sem kora Árpád-kori temetőket.

Összefoglalás

Zamárdi a korai Árpád-kori települések közé tartozik, ezt bizonyítják az írott források is, valamint a régészeti

leletek. A településről és annak határából több helyről ismerünk kora Árpád-kori, 10–11. századi településnyomokat, a késő középkori forrásokban pedig 5 Zamárdit is említenek, bár nem biztos, hogy mind egyidejűleg létezett. A Csapási-dűlőben – feltűnik Réti földek néven is – található temetőből mindössze pár sírt és néhány szórvány leletet ismerünk. Ezt a temetőt kevésbé bolygatták meg, jelenlegi ismereteink szerint a 11. századra tudjuk keltezni. A másik temető az Endrédre vezető úttól nyugatra került elő, ez is több néven ismert a különböző forrásokban. A temető nagyfokú pusztításnak volt kitéve az évtizedek alatt, mégsem volt soha leletmentés, de az ott folyó munkákat sem állították le egyszer sem. Az első – és a mai napig az utolsó – ásatás 2006-ban történt. Az ásatásból, szórványleletekből és egyéb híradásokból az alábbi leleteket ismerjük: koporsószegek, karperecek, gyűrűk, fülbevalók, pártadísz/fejdísz, Árpád-kori pénz, S-végű karikák, gyöngyök, lunula, nyílhegy. A különböző források alapján elmondhatjuk, hogy egy nagy kiterjedésű, soros elrendezésű, kora Árpád-kori temető volt/van a területen, ahonnan változatos leletanyag ismert, feltehetően még fegyveres sírok is lehettek. Az előkerült leletek pontosabb keltezésre nem alkalmasak, de valószínűleg már a 10. században is használták a temetőt, egészen a 11. századig. Ezután a közeli középkori település temploma köré temetkezhettek. Zamárdi a különböző évszázadokban mindig kedvező megtelepedési feltételekkel rendelkezett, így volt ez a középkorban is, azonban a középkori településrendszer pontosabb megértéséhez még további kutatásokra lesz szükség.

Irodalom

- ADAM Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa. Hrsg.: Szentpéteri, József. Budapest, 2002.
- Bakay K. 1975: A Somogy Megyei Múzeumi szervezet tevékenysége 1974. január 1-től 1975. december 31-ig. – Somogyi Múzeumok Közleményei 2: 295–310.
- Bárdos E. 1991: Zamárdi-Réti földek. – Régészeti Füzetek Ser 1/43: 49.
- Bárdos, E. és Garam, É.: 2009–2014: Awarenzeitliche Gräberfeld in Zamárdi-Rétiföldek. Teil I-II. – Monumenta Avarorum Archaeologica 9-10. Budapest.
- Bernert Zs. 2016: Embertani jelentés a Zamárdi–Endrédi úti betonkeverő üzem lelőhely embertani anyagáról. Kézirat.
- Friesz K. 1997: Zamárdi településtörténete. Kezdetektől a XIX. század végéig. – In: Friesz K. szerk.: Zamárdi. Közégtörténeti tanulmányok. Zamárdi, pp. 55–146.
- Garam, É. 2018: Das awarenzeitliche Gräberfeld in Zamárdi-Rétiföldek. Teil III. – Monumenta Avarorum Archaeologica 12. Budapest.
- Gallina J. Zs. 2011: Avar kori vaskohászati és települési centrum Zamárdiban. – In: Somogyvári Á. és V. Székely Gy. szerk.: A Barbaricum ösvényein... A 2005-ben Kecskeméten tartott tudományos konferencia előadásai. Archaeologia Cumanica 1: 179–198.
- Gömöri J. 2015: Az avar kori és Árpád-kori vaskohászat régészeti emlékei Pannoniában. Magyarország iparrégészeti lelőhelykatasztere I. Vasművesség. Sopron, 2000.
- Hajdú Á. D. 2006: Balatonendréd–Lapos-telek, Szilos-dűlő. – In: Honti et al: Régészeti kutatások az M7-es autópálya Somogy megyei szakaszán és a 67-es úton (2004–2005) Előzetes jelentés IV. – Somogyi Múzeumok Közleményei 17: 7–70.
- Hegyfi B. és Varga M. 2015: Somogy megye 10–11. századi temetőinek és sírleleteinek kutatása a kezdetektől napjainkig. - Magyar Régészet Online 2015. tél 1–8.
- Költő L. 2007: Zamárdi, Endrédi út. – Régészeti Kutatások Magyarországon 2006. Budapest, 2007, 325.
- Magyar K. 1971: Zamárdi-Sáfránykert. – Régészeti Füzetek Ser 1/24: 55.
- Magyar K. 1993: Szántópuszta és környéke a középkorban. h.n.
- Molnár I. 2016: Balatonendréd–Magyar Tenger Tsz 3 (Balatonendréd–Lulla összekötő út 13. lh.) – In: Honti et al.: Régészeti kutatások Somogy megyében 2012–2015 között. A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei 4: 247–286.
- Németh P. G. 2000: Késő római temető Zamárdiban. – Somogyi Múzeumok Közleményei 14: 29–39.
- Piller D. 1970: Zamárdi vázlatos története. – Zamárdi, RRM RA I/45/50 (Itsz: 5018)
- Piller D. 1973: Lelőhelyek, leletek, helyszínrajzok. – Zamárdi, RRM RA I/45/71–122. (Itsz: 5114)
- Piller D. 1986: Zamárdi krónika. Módszertani segédanyag. – In: Szili F. szerk.: Iskola és levéltár. Dokumentumok a szülőföldről. 25. szám, Kaposvár
- RRM RA Rippl-Rónai Múzeum Régészeti Adattár

44 RRM RA I/45/9 (Itsz: 4983)

45 Friesz 1997, 60–61, 64–65.

46 Friesz 1997, 63. Itt Magyar Kálmán művére hivatkozik, onnan szóról szóra átvéve a mondatot. Lásd: Magyar 1983, 11.

47 Piller 1970, 2–4.

10th–11th centuries grave finds from Zamárdi

LÁSZLÓ KÖLTŐ and MÁTÉ VARGA

To the south-west from the Avar period cemetery Zamárdi-Réti földek, further graves were found in the district of Zamárdi-Réti földek and Zamárdi-Csapásidűlő in 1975 and 1989, respectively. The details of the cemetery were described under different names. They probably belong to the same Early Árpád dynasty cemetery.

Another Early Árpád dynasty cemetery was located in the southern part of Zamárdi, to the west of the road leading to Balatonendréd. This cemetery was also described under various names: Zamárdi-

Téglaégető, Zamárdi-Sáfránykert, Zamárdi-Diászó, Zamárdi-Endrédi út. Formerly, there was a brickyard (=Téglaégető) operating on this territory for which clay was exploited and a lot of soil was taken away by excavator machines. A large number of graves and related finds were destroyed here in the 1960-ies and 1970-ies. The first authentic archaeological excavation took place here in 2006 when 14 graves were found. The Zamárdi-Sáfránykert cemetery can be dated on the basis of the finds to the 10th-11th century AD.